

 НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Драч О. О.

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії та етнології України Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького (Україна, Черкаси), drach_oksana@ukr.net

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ: САГАН Г. В. ЮГОСЛОВ'ЯНИ У ХХ СТОЛІТТІ: ГРОМАДСЬКІ ТА КУЛЬТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ З УКРАЇНОЮ : МОНОГРАФІЯ / Г. В. САГАН. – К. : Київ. ун-т ім.Б.ГРІНЧЕНКА, 2012. – 568 с.

Історична наука України збагатилася на ще одне дослідження, монографію Галина Василівни Саган «Югослов'яни у ХХ столітті: громадські та культурні зв'язки з Україною» (Київ. ун-т ім. Б.Грінченка, 2012. – 568 с.). Ця робота стала успішним підсумком багаторічної пошукової роботи, яку науковець вдало поєднувала з викладанням у вищих Києва. Готуючи майбутніх істориків, міжнародників, країнознавців та журналістів, Г.В. Саган довгий час відчувала нестачу наукових видань з міжнародних зв'язків України. Це підштовхнуло дослідницю до вивчення однієї з найпроблемнішої сторінки – зовнішніх контактів України з балканськими слов'янами, чи слов'янами, які свого часу входили до держави Югославія.

Заслугує на схвалення джерельна база, яка була опрацьована автором рецензованої роботи. Необхідні матеріали вивчалися в архівах та бібліотеках України, Росії та Хорватії. Г.В. Саган в 11 архівах України та Російської Федерації опрацювала 54 фонди, у яких вивчила понад 600 справ з досліджуваної проблематики.

Монографія складається зі вступу, семи розділів, післямови, списку джерел і літератури, додатків та іменного покажчика. У вступі (с. 7–11) автором розкрито актуальність дослідження, та виокремлено періоди громадських і культурних зв'язків між Україною та югослов'янськими народами упродовж ХХ ст. Так, дослідниця визначає наступні етапи:

Імперський період від початку ХХ ст. – до 1918 р., коли український та югослов'янські народи входили до багатонаціональних – Російської та Австро-Угорської імперій, які в останні роки свого існування не справлялися з національно-визвольними рухами та революційними настроями, що згодом призвело до розпаду імперій. Також на цей період припадає Перша світова війна, труднощі якої українському та югослов'янським народам не раз доводилося долати разом. Загалом цей відрізок в українсько-югослов'янських громадських і культурних взаєминах видався обмеженим щодо спілкування в царині культури, а громадські зв'язки спрямовувалися на економічну, політичну та духовну взаємодопомогу та підтримку.

Міжвоєнний період – 1918–1939 рр. – характеризується наявністю конкуруючих між собою ідеологічних систем, в яких опинилися український та югослов'янські народи. Більшовицькі експерименти в Україні та правління сербської королівської династії на Балканах звели, з одного боку, до мінімуму спілкування між українською та югослов'янською громадськістю. З іншого – позбавили можливостей реалізації національних культурних інтересів народів на рідних землях. Завдяки діяльності української спільноти поза межами радянської держави, що зосереджувалася в західноукраїнському регіоні та в діаспорі, не сталося розриву в спілкуванні між українською та югослов'янською сторонами.

Друга половина 1940-х – 80-ті роки – період нав'язування комуністичної ідеології в Україні та на просторі югослов'ян. З періодизації випадає Друга світова війна з тих міркувань, що в той час міжнародні зв'язки в галузі культури практично не розвивалися, за винятком громадської активності української діаспори в Югославії, яка в більшості випадків зводилася до військової діяльності. Водночас Друга світова війна стала ареною боротьби двох ідеологій – нацистської та більшовицької, у результаті якої землі югослов'ян потрапили у сферу радянського впливу, що сприяло встановленню комуністичної влади на Балканах та створенню ФНРЮ. Попри те що Україна та югослов'янські народи впродовж 1945–1991 років управлялися комуністичними урядами, з низки об'єктивних та суб'єктивних чинників політика СФРЮ та СРСР суттєво відрізнялася. Це, у свою чергу, створювало різні умови для розвитку та функціонування культури, як частки суспільного буття, та відповідні фактори спілкування української та югослов'янської громадськості у сфері культури.

Здобуття державної незалежності Україною та югослов'янськими народами – від 1990-х рр. Останнє десятиліття ХХ ст. видалося досить складним і різним у контексті державотворчих процесів, якими супроводжувалося становлення незалежності України та югослов'янських держав. Військові конфлікти на постюгославському просторі, економічні труднощі в Україні в першій половині 90-х рр. ХХ ст. стали основними чинниками, що вплинули на зміст та обсяг громадських і культурних взаємин між українською та югослов'янською спільнотою.

Виокремлення таких етапів громадських і культурних зв'язків між Україною та югослов'янськими народами показує залежність суспільних взаємин від політичних чинників, що формували ці контакти. ХХ ст., представлене найрізноманітнішими політичними складовими українсько-югослов'янських відносин, в яких розвивалася громадська та культурна співпраця. Попри низку складнощів і перепон, породжених геополітичними обставинами, не було

втрачено традицію спілкування та духовного взаємозбагачення, яка триває між народами вже не одне століття.

У першому розділі “Історіографія та джерела дослідження проблеми” (с. 14–31) Г.В.Саган подала детальний огляд української та зарубіжної літератури та джерел з теми дослідження. Зокрема зазначено, що в українській та зарубіжній історичній науці відсутнє комплексне дослідження проблеми громадської та культурної співпраці югослов'ян з Україною у ХХ ст., а наявна історіографічна база потребує чіткого визначення хронологічних та тематичних рамок, об'єктивної оцінки численних фактів і процесів. Тематично близькі до заявленої проблеми праці поділено на кілька категорій: 1) дослідження окремих напрямів взаємин українців та югославських народів у ХVІІІ–ХІХ ст.; 2) презентація історії української діаспори на югославських землях; 3) публікації про конфесійне життя в Югославії та Україні, в т.ч. висвітлення міжнародної активності церков цих країн; 4) узагальнені дослідження з історії міжнародних відносин, культурного, суспільно-політичного розвитку України та Югославії; 5) аналіз життя і творчості югославських та українських митців. Документальні види джерел, класифікуючи за змістом, Г.В.Саган виокремила такі групи: 1) доповідні записки та листування українських наукових, мистецьких й громадських установ з державними інституціями союзного, республіканського і обласного рівнів; 2) листування українських наукових і громадських товариств з дипломатичними службами та югославським державними, громадськими і культурними інституціями; 3) звіти та плани роботи державних інституцій, установ культури, окремих чиновників, функціонерів культури, громадських (в т.ч. релігійних) організацій; 4) протоколи засідань державних комітетів і громадських організацій; 5) спецповідомлення радянських органів держбезпеки; 6) статистичні відомості та інформаційні довідки державних, наукових, мистецьких установ, закладів освіти; 7) особисті документи громадських і культурних діячів України; 8) збірки опублікованих документів.

У другому розділі “Югослов'яни у культурному та суспільному житті України у 1900-1930-х роках” (с. 32-78) розкрито зміст і причини благодійної діяльності української громадськості по відношенню до балканських слов'ян у роки Першої світової війни, проаналізовано навчання югослов'ян у Київській духовній академії протягом 1900-1918 рр., розкрито співпрацю югослов'янських учених з львівським Науковим товариством імені Шевченка, висвітлено діяльність київського славіста А.І.Степовича з налагодження наукових зв'язків з югослов'янами.

У третьому розділі “Політичне підґрунтя, договірна база формування культурних і суспільних зв'язків між Україною та Югославією у 40-80-ті роки ХХ ст. (79-146) проаналізовано зміст взаємних візитів урядових делегацій Югославії та України у контексті становлення культурної співпраці, розкрито діяльність югославських та українських громадських інституцій з налагодження зв'язків між країнами, показано роль Українського товариства дружби і культурного зв'язку з зарубіжними країнами у розвитку культурної співпраці з СФРЮ,

показано співпрацю української діаспори в Югославії з УТД у другій половині ХХ ст.

У четвертому розділі “Розвиток мистецьких, творчих і науково-освітніх зв'язків між Югославією та Україною у 40-80-ті роки ХХ ст.” (с. 147-240) проаналізовано значення візитів югославських творчих колективів в Україну та українських до Югославії, виокремлено форми і зміст співпраці у сфері радіомовлення, телебачення та кіноіндустрії, визначено роль Виставок, Днів культури як форм взаємопізнання культурних надбань та традицій народів, досліджено наукові зв'язки між югославськими та українськими вченими, показано співпрацю між країнами у рамках міжнародних наукових форумів, вивчено контакти між югославськими та українськими освітянами.

У п'ятому розділі “Формування співпраці у сфері релігії між українським та югослов'янськими народами у 40-80-ті роки ХХ ст.” (241-269) визначено значення візитів представників Сербської православної церкви в Україну у 50-80-ті роки ХХ ст., показано інші форми зв'язків православного кліру України та Сербської ПЦ, проаналізовано цільність візитів югослов'ян – студентів російських духовних академій до України у контексті релігійних контактів між народами.

У шостому розділі “Культурні та громадські зв'язки нових незалежних югослов'янських держав з Україною у 90-ті роки ХХ ст.” (270-292) розкрито зміст співпраці України з новими незалежними республіками, які утворилися на постюгославському просторі: Македонією, Сербією, Хорватією, Боснією та Герцеговиною, Чорногорією і Словенією.

У сьомому розділі “Культурне життя української діаспори в Югославії у контексті презентації українства у світі” (293-435) проаналізовано особливості дипломатичної діяльності УНР у Королівстві сербів, хорватів і словенців у контексті захисту суспільних інтересів українських емігрантів на Балканах, розкрито зміст громадського та культурного життя українців на югослов'янських землях упродовж ХХ ст., розкрито контакти у сфері культури українців Югославії з громадськістю інших країн, вивчено організацію релігійного життя югославських українців у ХХ ст.

У висновках (с. 436–446) автор підбиває підсумки результатів своїх досліджень. Монографія Г.В.Саган містить значний науково-довідковий апарат. Це, зокрема, список використаних джерел та літератури (447–516), яких налічується понад 1200 позицій. Чималий інтерес представляють додатки, у яких представлено хронологію суспільно-культурних зв'язків югослов'ян з Україною протягом 1945 р. – початку ХХІ ст. (517–551). Безперечно, позитивною складовою рецензованої монографії є іменний покажчик укладений автором.

Рецензована монографія заслуговує на схвалення, з нею варто ознайомитися як широкому колу вчених, так і пересічним громадянам. Книга розрахована на педагогів, науковців, істориків, краєзнавців, студентів, та всім, кому небайдужа міжнародна діяльність України. Робота написана доступною мовою, без застосувань складних дефініцій і маловідомої наукової термінології. Це дає можливість монографії бути доступною, зрозумілою і корисною.

Drach O. O., Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of Department of History and Ethnology of Ukraine at Bogdan Khmelnytsky National University of Cherkassy (Ukraine, Cherkassy), drach_oksana@ukr.net

Review of the book: Sagan G.V. South-Slavs in the XX century: social and cultural relations with Ukraine. Monograph / G.V. Sagan. – K. : Kyiv. V. Grinchenko Univ., 2012. – 568 p.

Драч О. А., доктор исторических наук, профессор, заведующий кафедрой истории та этнологии Украины Черкасского национального университета имени Богдана Хмельницкого (Украина, Черкассы), drach_oksana@ukr.net

Рецензия на книгу: Саган Г.В. Югословяне в XX веке: общественные и культурные связи с Украиной. Монография / Г.В. Саган. – К. : Киев. ун-т Б.Гринченко, 2012. – 568 с.

* * *

Красівський О. Я.

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедрою європейської інтеграції та права, Львівський регіональний інститут державного управління при Президентові України (Україна, Київ), gileya.org.ua@gmail.com

РЕЗЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ: РАФАЛЬСЬКИЙ І. ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ. – К. : ІПІЕНД ім. І. Ф. КУРАСА НАН УКРАЇНИ, 2014. – 237 с.

Переломний характер сучасної доби, зумовлений Помаранчевою революцією, Революцією Гідності, анексією Криму, бойовими діями на Сході України, став одним з суттєвих чинників формування української громадянської (політичної) нації, громадянського суспільства. Відбувається суперечливе політичне й громадянське структурування українського соціуму, складний та хвилюподібний процес українського нацстворення та державотворення.

Проблема українського національного самовизначення набуває особливого значення саме сьогодні, оскільки саме сьогодні, в черговий раз, Україна опинилася на історичному роздоріжжі між необхідністю суспільної консолідації та можливістю втрати державного суверенітету і, взагалі, державності.

Саме цим кардинальним проблемам і присвячена монографія І. Рафальського “Феномен українського національного самовизначення”, що нещодавно вийшла друком у Інституті політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. Дослідження І. Рафальського суттєво доповнить наші знання про внутрішні та зовнішні фактори українського національного самовизначення, його генезу після формального проголошення незалежності, перспективи України, її народу, нації, національних менших у сучасних надскладних та амбівалентних умовах.

Відразу після набуття незалежності України, відомий американський аналітик Збігнев Бжезінський відзначав, що Україна почала будувати державу не створивши націю. Очевидно, доля істини в цьому присутня і, саме на цьому аспекті (як і на багатьох інших) сконцентрував свою увагу І. Рафальський.

Незважаючи на те, що окремі аспекти національного самовизначення досліджувалися у працях багатьох науковців, цілісна концепція формування, розвитку, перспектив національного самовизначення до цього часу не сформована. Не претендуючи на цілісну та бездоганну концепцію, автор

цілком слушно вважає, що запропонована праця заповнить певну прогалину у цій надзвичайно складній та контроверсійній проблемі. Використавши широку джерельну базу, останні публікації як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників, І. Рафальський виробив власний погляд на сам конструкт національного самовизначення, його динаміку, основні чинники. Як методологічні засади автор використовував як елементи конструктивізму, так і елементи примордиалістського підходів, оскільки, з точки зору автора, не існує “чистих” підходів, вони завжди переплетені та взаємопов’язані. При цьому І. Рафальський слушно підкреслює, що методологія не повинна перетворюватися на самоціль, це власне, тільки метод наукового дослідження.

Використовуючи сучасний методологічний інструментарій автор поставив собі за мету складне завдання: визначити сучасні принципи, моделі та форми національного самовизначення, його суб’єкти. І. Рафальський концентрує увагу на тому, що національне самовизначення – це не лише формальний акт проголошення незалежності, а складний, тривалий нелінійний процес, що включає в себе формування національної свідомості, становлення та розвиток національної культури, формування загальної ідентичності тощо.

Аналізуючи внутрішні проблеми самовизначення автор підкреслює необхідність політичного самовизначення, що включає в себе формування політичної системи, органів влади, виборчої системи, а також утвердження самосвідомості громадян, формування політичної (громадянської) нації. До зовнішніх викликів національному самовизначенню належать актуальність у певний час міжнародних проблем, па також необхідність включення нової політичної спільноти у систему міжнародних чи регіональних відносин. Виникає проблема самовизначення щодо багатьох явищ та проблем міжнародного життя, починаючи від встановлення державних кордонів і закінчуючи входженням у міждержавні союзи, блоки та інші наднаціональні утворення. Ситуація в Україні, підкреслює автор, ускладнюється тим, що на українське національне самовизначення, як ніколи, намагаються впливати практично всі потужні світові гравці.

Досліджуючи проблеми цивілізаційного контексту українського національного самовизначення І. Рафальський слушно вважає, що процес національного самовизначення спрямовується двома різновекторними імперативами – з одного боку, імперативом виокремлення національного цілого та забезпечення його самостійного та самоврядного існування, а з іншого – імперативом включення в регіональну, цивілізаційну та світову систему міжнародних відносин для легітимізації свого статусу та повноцінного задоволення національних інтересів.

Цікавими є розвідки автора щодо принципів національного самовизначення, його суб’єктів, форм. Поділяючи загалом усталені дослідницькі позиції, І. Рафальський уточнив деякі проблемні питання теорії національного самовизначення. Це стосується як певних дефініцій, так і взаємозв’язку суб’єктності і форм самовизначення, взаємозв’язку між правом на